

identity"; interpretation of professionalism in teaching akmeologicheskaja sense, the role of teaching in the task of Occupational regarding professional growth during the training period.

Ключові слова: педагогічна акмеологія, акмеологічний підхід, акмеологічні технології, професійна діяльність, професійна особистість, професійна компетентність.

Ключевые слова: педагогическая акмеология, акмеологический подход, акмеологические технологии, профессиональная деятельность, профессиональная личность, профессиональная компетентность.

Key words: pedagogical acmeology, acmeological approach acmeological technology, professional activities, professional identity, professional competence.

Подано до редакції 09.10.2013

УДК 133.2:159.953.13

© 2013

Лі Чжаофен

РЕТРОСПЕКТИВА КАТЕГОРІЇ «ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС» У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Постановка проблеми у загальному вигляді... У педагогічній діяльності інтерес як форма вияву матеріальних і духовних потреб людини відіграє істотну роль. Систематизація інтересів включає глобальні та локальні інтереси, державні та певних категорій населення, професійні та сімейні, колективні та індивідуальні, технічні, художні, гуманітарні, спортивні тощо. Пізнавальні потреби, що виявляються в інтересі, спонукають особистість активно шукати способи і засоби їх задоволення, стимулюють пізнавальну активність у здобутті знань. Актуальність проблеми обумовлена постійним зверненням сучасної педагогічної науки до розкриття сутності інтересу як науково-освітньої категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Існуюча джерельна база з історіографії щодо «пізнавального інтересу» повертає нас до витоків розвитку цього поняття.

У філософській літературі інтерес розглядався і розглядається як форма вияву потреб людини і є важливою категорією для встановлення реальних причин та основних стимулів її діяльності та соціальної активності.

Вчення про інтерес як соціальне явище посідало значне місце в усіх філософських системах. Так, Арістотель, Демокрит, Лукрецій, Спіноза визначали «нужду» першопричиною способу життя людей, вчинків окремої людини і розвитку суспільства в цілому. Найзначущою для розвитку проблеми була спроба створити теорію інтересу, здійснена Гельвецієм у книзі «Про розум». «Якщо фізичний світ підлягає законам руху, то світ духовний не менше підлягає законам інтересу, – говорив філософ. – На землі інтерес є всесильним чаклуном, який змінює в очах усіх суцільних вигляд усякого предмету» [2, с. 45]. Розуміючи пізнавальний інтерес "пружиною духовного розвитку людини", вчений поділяє інтереси на три види: інтереси індивідуальні (приватні, особисті); інтереси соціальних груп; інтереси загальні, суспільні. Важливість роботи Гельвеція полягає в тому, що він визначив інтерес як явище, що змінюється за певних історичних обставин, а в узгодженні суспільних і особистих інтересів вбачав шлях до процвітання суспільства.

Доповненням класичних традицій у тлумаченні природи інтересу стали погляди філософів, які розглядали його в структурі антропогенезу. Зокрема:

- з точки зору «розумного егоїзму» інтерес ототожнювався із самолюбством, прагненням до задоволення особистісних, а не суспільних потреб;

- у межах концепції «економічної людини», згідно з якою інтерес зводився до матеріальної вигоди;

- у зв'язку з психологічним тлумаченням природи інтересу як емоційного процесу.

У наукових працях українського філософа Г.С.Сковороди знаходимо цікаві думки щодо розуміння сутності категорії «інтерес». Любов до пізнання істини він пов'язував з появою інтелектуальних емоцій, що супроводжують труднощі, та з подоланням останніх на шляху до знань. Такими емоціями вчений вважав здивування, радість, сумнів, упевненість, розумове задоволення у процесі пізнання нового. За глибоким переконанням вченого, головним обов'язком учителя є розвиток допитливості та інтересу у вихованця, формування в нього потреби (почуття любові) до творчого сприймання світу через розвиток самостійності мислення [5].

Російський філософ Д.І. Пісарєв одним з перших звернув увагу на феномен інтересу і вивчив його в трьох аспектах:

- з точки зору наявності в інтересі характерних рис і його місця в педагогічному процесі;

- з точки зору співвідношення понять «інтерес» і «потреба»;

- з точки зору умов розвитку інтересу [7].

Інтерес у педагогічному процесі розглядається ним у вигляді емоційної спрямованості на предмет. Характерною рисою цього феномену є його спонукальний вплив на діяльність, що у психології трактується як мотив (О.М. Леонтьєв та ін.). Інтерес – це психічне явище, яке характеризується спонукуванням, тяжінням до об'єкту, яке потрібно розвивати в процесі навчання, що і є специфікою пізнавального інтересу в навчальній діяльності.

Д.І.Пісарєв свого часу писав про процес пізнання : «... я знемагав від свого безсилля і потерпав від тяжкої духовної спраги, уявляючи собі, що довкола мене люди пригощають один одного чистісіньким нектаром... кожна лекція здавалася мені розрадною краплею роси. Ті росинки негайно вбиралися і безслідно зникали в аравійській пустелі мого невігластва» [7, с. 5].

Філософ називає пізнавальний інтерес «духовною спрагою», «покликом», «люттю до об'єкту», «непереборним безкорисливим прагненням». Іншу характерну особливість пізнавального інтересу філософ убачає у забарвленні його емоціями, що можуть бути викликані самим процесом розумової праці, вільним від примусових тисків чи впливів з боку. Говорячи про види пізнавального інтересу, Д.Пісарєв пропонує поняття «активного» і «пасивного» інтересу, останнє з яких не зовсім доречно. Адже інтерес за своєю природою є активним, пов'язаним з розумовою працею, отже, ймовірно, йдеться про ситуативний інтерес, нестійку зацікавленість, яка власне не є інтересом, оскільки характеризується лише повернутою увагою до предмета пізнання. Найімовірніше, це реакція на новизну, а не пізнавальний інтерес в класичному розумінні.

Думки про необхідність розвитку пізнавального інтересу мають місце у працях М.Г.Чернишевського. Він критикував авторитарно-догматичну систему освіти в царській Росії, яка пригнічувала особу дітини, внаслідок чого відбувається згасання їх інтересу до пізнання, і підкреслював необхідність такої організації педагогічного процесу, яка б сприяла розвитку самодіяльності і допитливості, а подання знань відбувалось у живому, цікавому вигляді. Виходячи з цього можна припустити, що організація педагогічного процесу, способи подання навчального матеріалу обумовлюють розвиток пізнавального інтересу.

Формулювання цілей статті... Метою статті стало усвідомлення того, що в інтересі закріплюється ставлення до всіх соціокультурних інституцій, матеріальних і духовних цінностей суспільства; визначення об'єкту, яким є соціокультурна дійсність, яка розглядається у тісному зв'язку з потребами суб'єкта; зосередження уваги на предметі інтересу для особи, яка має для неї необхідність, значимість, цінність і привабливість.

Виклад основного матеріалу дослідження... Розгортання матеріалу відбувається навколо з'ясування основних наукових ідей різних учених. Сучасний український філософ-соціолог А.О. Ручка вважає, що пізнання суб'єктом явищ культури є одночасно процесом самопізнання. Суб'єкт не лише пізнає сутність явищ оточуючої дійсності, але й тлумачить її через призму власних потреб та інтересів. Науковець зазначає, що така функціонально-практична особливість духовного освоєння дійсності свідчить про відтворення у ній ціннісного підходу до явищ дійсності [8].

Розглядаючи інтерес як соціально-особистісну категорію, російській філософ Л.П.Станкевич визначає, що шлях виникнення та розвитку інтересу сягає від об'єктивності суспільних відносин крізь сферу суб'єктивності (мотивації) до об'єктивного вираження його знову у ставленні особистості до світу, багатогранність поняття інтересу [10, с. 107].

Психологічне поняття «інтерес» характеризується багатогранністю свого змісту, форми прояву та ролі для становлення і життєдіяльності особистості. Різні точки зору на інтерес відображені в роботах Д.В.Божович, О.М.Леонтьєва, Н.Г.Морозової, А.В.Петровського, С.Л.Рубінштейна, Г.І.Щукіної, А.К.Макарової та ін. Одні автори трактують його широко і ототожнюють зі спрямованістю особистості в цілому, з її зосередженістю на певному об'єкті, представляють інтерес як сукупність проявів учнів (запитання, відсутність відволікань; позитивні, емоційні прояви, високий темп роботи). Інші автори зближують інтерес з окремими стимулами, що входять у мотиваційну сферу. Таким чином, інтерес – це актуальний мотив, активне пізнавальне ставлення або переживання, емоційне вираження потреби.

Пізнавальний інтерес є складовим компонентом системи провідних мотивів особистості. Намагаючись розкрити сутність пізнавального інтересу, вчені визначають його як: пізнавальне ставлення до предметів та явищ оточуючої дійсності (А.П.Архіпов, В.Г.Іванов, Г.І.Щукіна); спрямованість на певний предмет чи об'єкт (В.Б.Бондарєв, А.Г.Ковальов, С.Л. Рубінштейн); важливий мотив навчальної діяльності (О.М.Леонтьєв, Н.Ф.Добринін, Д.В.Божович та ін.); емоційно забарвлену спрямованість (Л.А.Гордон, А.А.Смірнов). Представники зарубіжної психології визначають інтерес як хвилювання, переважаючу позитивну емоцію, що мотивує навчання, розвиток навичок, умінь та творчих прагнень (С. Томкінс, Дж. Рікк).

Наприкінці ХІХ на початку ХХ століть типовою була думка, що пізнавальний інтерес закладений дитині природою і розвивається з роками. Е.Клапаред, зокрема, надаючи величезного значення навчальним інтересам, розглядав їх як внутрішні іманентно властиві дитині рушійні сили її духовного розвитку.

На сучасному етапі розвитку суспільства постійне занурення особистості в енергетичний, психологічний, інформаційний і, безумовно, біологічний обмін з навколишнім світом все частіше трактується в термінах споживання. Людина – частка середовища, в якому біологічно-психологічне насичення не стає стимулом до активного оперування з навколишнім світом. А відтак виникає дисбаланс, що впливає на психологічне здоров'я та, з часом, на онтогенез людини.

Ще А. Маслоу звернув увагу на своєрідну наступність, відносно якої задоволення почуття голоду, спраги та інших біологічних «складових» робить можливим і значущим реалізацію психологічних прагнень індивіда.

Сьогодні відносний біологічний добробут людини розширює діапазон психологічних потреб, специфікою яких є тривалість задоволення.

На межі біологічної та психологічної груп виникає потреба, пов'язана з інтелектуальним розвитком людини. Зазначена багатьма дослідниками потреба в інформації визначалася в науковій літературі як «інстинкт цікавості», «дослідницька активність», «пізнавальний інтерес» та інше.

Уявлення про вродженість пізнавальної потреби досі є джерелом наукових суперечностей. Експериментально неодноразово підтверджувалась необхідність інформаційного впливу вже на ранніх етапах життя людини. Прагнення здорової дитини до пізнання навколишнього середовища описувалося як «дослідницька» поведінка, в основі якої лежить механізм, єдиний, як для дорослого, що робить наукове відкриття, так і для дошкільняти, котрий лише опановує закони існування світу.

Разом з тим, визнання вродженості пізнавальної потреби неминуче ставило перед ученими питання про її первинну класифікацію. Як вроджена властивість пізнавальна потреба априорі має бути віднесена до групи біологічних чинників. Проте, незрозумілим лишається факт вибірковості, індивідуальності пізнання, позаяк не всі об'єкти привертають увагу і не всі явища викликають бажання досліджувати їх, а процес дослідження, значимий для різних осіб, відрізняється за ступенем докладених зусиль.

Г. Харлоу вбачав джерело відмінності пізнавальної «привабливості» в деякому латентному стані внутрішньої мотивації суб'єкта, яка робить його привабливим для конкретної особи. Аналогічно, Ж. Нюттен інтерпретував пізнавальну потребу як внутрішню мотивацію, вроджене прагнення центральної нервової системи до самодетермінації.

Сучасними психологами було здійснено відкриття в галузі фізіології, нейрофізіології стосовно об'єктивного розуміння сутності пізнавального інтересу. Розглядаючи сутність походження інтересу, дослідники спиралися на вчення І.Г. Шавлова, А.Г. Іванова-Смоленського про рефлекторну природу психіки. За Шавловим, інтерес – це «орієнтувально-дослідницький» рефлекс, який проявляється у вигляді цікавості. Стійкість глибина інтересів окремих людей пояснюється з точки зору законів іррадіації, концентрації та індукції нервових процесів у корі головного мозку. Вияв інтересу пояснюється наявністю ділянок кори, які мають оптимальний ступінь збудження (принцип домінанти А.Ухтонського), що зумовлює виникнення сильних емоцій, які характеризують інтерес [3].

Значно поширилися сучасні знання про фізіологічні механізми інтересу в результаті новітніх досягнень у галузі нейрофізіології (І.Анохін, Л.Воронін, Є.Аретян, П.Симонов). На стійкість рефлексу орієнтування, як з'ясувалось, найбільше впливають механізми підкріплення. Згідно з теорією аферентного синтезу, психофізіологічна природа інтересу трактується так: у відповідь на зовнішній подразник або певний стимул у корі головного мозку оживають сліди минулих знань і, перш ніж завершиться його рефлекторна дія, у людини виникає попереднє уявлення про його зміст і способи здійснення. Тому відбувається сама дія, а на заключному етапі аферентного синтезу, завдяки зворотному зв'язку аферентації, відбувається контроль виконання. За умов наявності проєктованих дій, рефлекторний акт закінчується; за відсутності такої відповідності починаються пошуки нових рішень [1, с. 10].

Педагогічний підхід до проблеми інтересу пов'язаний з вивченням умов його розвитку в навчальній та пізнавальній діяльності, а також із виявленням методів і прийомів формування інтересу як цінної риси особистості і основи успішності. Зацікавити, а не дати знання у готовому вигляді, завжди було метою дидактики і теорії виховання.

У історії розвитку педагогічної думки феномен «інтересу» посідає особливе місце: не існувало жодного видатного педагога, хто б не намагався безпосередньо або опосередковано розв'язувати проблему розвитку інтересів до знань. Серед них Ян Амос Коменський, котрий першим у історії педагогіки використав поняття «інтере», завдяки йому учень прагне вчитися, не лякаючись труднощів, а головним завданням учителя є постійна підтримка в учнів прагнення до пізнання [4]. Жан Жак Руссо вперше висвітлив у власних роботах поетапний розвиток інтересів дитини. Г.І. Песталоцці визначив інтерес як фактор, що є сприятливим для гармонійного розвитку дитини, а також виділив педагогічні стимули розвитку інтересу [6]. Грунтовний психолого-педагогічний аналіз категорії інтересу здійснив у свій час Й.Ф. Герbart. Він висунув ідею виховного навчання, процес якого ґрунтувався на розвитку шести видів багатостороннього інтересу: емпіричного (до навколишнього світу), спекулятивного (до пізнання речей і явищ), естетичного (до прекрасного), симпатичного (до близьких), соціального (до всіх людей), релігійного (до служіння «найвищому духові»). Перші три види інтересу повинні задовольнятися вивченням предметів природничо-математичного циклу, а інші три – гуманітарних дисциплін. Філософ визначив інтерес як вид розумової діяльності, зумовлений навчанням, і вважав, що інтерес у педагогіці відіграє подвійну роль: з одного боку він – мета виховання, з іншого – принцип, що визначає методику та дидактику.

Особлива роль у вивченні інтересу в педагогічному аспекті належить німецькому педагогу А. Дистервегу, котрий вперше розглянув інтерес як безпосередньо педагогічний принцип. У свою чергу, Г. Спенсер визначив інтерес як критерій вірності стосовно того чи іншого методу навчання та вивів стимули інтересу, такі як новизна та значимість [9].

Видатний педагог К.Д. Ушинський відмічав, що інтерес пов'язаний з потребами людини та увагою, що виникає тоді, коли предмет пізнання є новим. Процес навчання – напружена праця, що вимагає від особи активної розумової роботи. Роль інтересу полягає в спонуканні до навчання протягом життя.

У сучасній науці склалися різні думки відносно природи та сутності пізнавального інтересу. Спеціальні дослідження пізнавального інтересу як провідного мотиву навчальної діяльності здійснили відомі вчені М.І.Алексєєва, Б.Г. Ананьєв, В.Г. Іванов, Г.С.Костюк, Л.В. Лохвицька, Г.І. Щукіна.

Висновки... Ретроспективний огляд наукової літератури щодо категорії «пізнавальний інтерес» уможливив здійснення таких висновків:

1) поняття «пізнавальний інтерес» трактується як: вибіркова спрямованість особистості на пізнавальну діяльність; прояв емоційної та мисленнєвої активності; своєрідний сплав емоційно-вольових та інтелектуальних процесів; структура, що складається з домінуючих потреб; ставлення людини до світу;

2) особливостями, що характеризують пізнавальний інтерес, є: зв'язок з потребами людини у пізнанні та орієнтуванні в навколишній дійсності; пізнавальний інтерес є єдністю об'єктивного (властивостей явищ дійсності, на які спрямований) і суб'єктивного (значущості пізнавальної діяльності для суб'єкта); пізнавальний інтерес пов'язаний з позитивним ставленням до предмета пізнання; стійкість глибина інтересів пояснюється з точки зору законів іррадіації, концентрації та індукції нервових процесів у корі головного мозку. Вияв інтересу пояснюється наявністю ділянок кори, які мають оптимальний ступінь збудження, що зумовлює виникнення сильних емоцій, які характеризують інтерес [4].

Наявність у науковій літературі різнопланових визначень категорії «пізнавальний інтерес» обумовила суперечливі точки зору учених на цей феномен і вимагає уточнення його сутності та структури.

Література

1. Баранова Е.В. Проблема самореализации личности (философско-культурологический аспект) / Е.В. Баранова // Автореферат дис. канд. философ. наук. – М., 1992. – 17 с.
2. Гельвецій К.А. Про людину, її розумові здібності та виховання / К.А. Гельвецій. – К. : Основи, 1994. – 416 с.
3. Заброцький М.М. Педагогічна психологія: [Текст] : Курс лекцій: Для студ. вищих закл. освіти, які навч. за спец. «Педагогіка» / М.М. Заброцький; Міжрегіональна академія управління персоналом. – К. : МАУП, 2000. – 100 с.
4. Коменський Я.А. Большая дидактика / Я.А. Коменский. – Избран. пед. соч. – М. : Уч.пед.издат., 1955. – С. 164-391.
5. Спільне і відмінне в педагогічних поглядах Г.С.Сковороди та Я.А.Коменського // Г.С.Сковорода – видатний український філософ і просвітитель: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 29–30 листопада 1994 р., м. Переяслав-Хмельницький / Г.В. Марченко. – Київ, 1994. – С. 44-46.
6. Песталоцци И.Г. Письма к учителю Петерсону / И.Г. Песталоцци. – Соч. т. I. – М. : Педагогика, 1961. – 261 с.
7. Писарев Д.И. Избранные педагогические сочинения / Д.И. Писарев. – Избранные педагогические сочинения. – М. : Педагогика, 1984. – 384 с.
8. Ручка А.А. Ценностный поход в системе социологического знания / АН УССР. Инст-т философии / А.А. Ручка. – К. : Наукова думка, 1987. – 154 с.
9. Спенсер Г. Воспитание умственное, нравственное, физическое / Г. Спенсер. – М. : Либроком, 2012. – 232 с.
10. Станкевич Л.П. Проблемы целостности личности: гносеологический аспект / Леонид Павлович Станкевич. – Монография. – М. : Высшая школа, 1987. – 137 с.

Анотація

У статті розглядається проблема вивчення категорії «пізнавальний інтерес» в історичному аспекті; розкривається сутність пізнавального інтересу з точки зору філософії, психології, фізіології та педагогіки, виводяться його характерні ознаки.

Аннотация

В статье рассматривается проблема изучения категории «познавательный интерес» в историческом аспекте; раскрывается суть познавательного интереса с точки зрения философии, психологии, физиологии и педагогики, выводятся его характерные особенности.

Summary

The article focuses on the study of category «cognitive interest» in a historical aspect; essence of cognitive interest opens up in philosophy, psychology, physiology and pedagogics; his characteristic features.

Ключові слова: пізнавальний інтерес, психологічна потреба, провідний мотив навчальної діяльності, особливості пізнавального інтересу.

Ключевые слова: познавательный интерес, психологическая потребность, ведущий мотив учебной деятельности, особенности познавательного интереса.

Key words: cognitive interest, psychological necessity, leading reason of educational activity, features of cognitive interest.

Подано до редакції 15.10.2013

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, проф.Гуральник Н.П.